

УДК 378.14

Галузяк Василь Михайлович  
Вінницький державний педагогічний університет  
імені М. Коцюбинського

### ПОКАЗНИКИ РЕФЛЕКСИВНОСТІ ЯК КРИТЕРІЮ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ВЧИТЕЛЯ

*Аналізується сутність і значення рефлексивності як одного з критеріїв особистісної зрілості педагога, її роль в саморегуляції педагогічної діяльності та професійному становленні вчителя. На основі узагальнення психолого-педагогічних підходів до розуміння сутності та проявів педагогічної рефлексії визначено основні показники рефлексивності як професійно важливої якості вчителя. З'ясовано, що завдяки рефлексивності педагог стає справжнім суб'єктом професійної діяльності, набуває здатності переосмислювати й перебудовувати власну поведінку і себе як носія професійних установок.*

**Ключові слова:** рефлексія, рефлексивність, особистісна зрілість учителя.

Однією з глобальних тенденцій ХХІ століття є гуманізація освіти, що характеризується поворотом від технократичних завдань до гуманістичних пріоритетів, посиленням уваги до особистості дитини

як вищої соціальної цінності (Г.О. Балл, Д.І. Бех, О.В. Бондаревська, І.Л. Федотенко, І.С. Якиманська та ін.). У зв'язку з цим з'являються нові вимоги до підготовки педагогічних фахівців, пов'язані з тією важливою місією, яку покликаний виконувати вчитель в особистісному становленні школярів. Поняття педагогічного професіоналізму сьогодні починає розглядатися в контексті того, якою мірою вчитель може сприяти розвитку суб'єктного потенціалу дітей, їх особистісному становленню (О.Г. Асмолов, Л.М. Мітіна, О.Б. Орлов та ін.). Це можливо лише за умови, коли педагог не тільки володіє методичною компетентністю і педагогічною технікою, а й характеризується високим рівнем особистісного розвитку, сформованістю таких якостей зрілої особистості, як суб'єктність, відповідальність, рефлексивність, толерантність, емпатійність тощо. Особливе значення в структурі професійно важливих особистісних якостей педагога належить рефлексивності як здатності до оцінної рефлексії й об'єктивного аналізу своїх думок, дій і вчинків.

*Мета* статті полягає у визначенні показників рефлексивності як одного з критеріїв особистісно-професійної зрілості вчителя.

Проблема розвитку рефлексії становить значний інтерес як для педагогіки, так і для психології. Разом з тим, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність єдності в розумінні суті і змісту цього феномену, що значною мірою зумовлюється його складністю й багатоаспектністю. Проблематика рефлексії розглядалася в руслі різних підходів. Так, в контексті психології рефлексії (М.Г. Алексєєв, І.С. Ладенко, І.Н. Семенов, С.Ю. Степанов) робилися спроби з'ясувати специфіку розвитку і прояву рефлексивно-інноваційних можливостей людини (С.Ю. Степанов), рефлексивно-творчого потенціалу (О.З. Кремер), життєтворчості (А.С. Сухоруков), співтворчості (А.В. Овсянников), професійної самореалізації (О.А. Поліщук, Н.Б. Ковальова).

Враховуючи зростання вимог до професійної підготовки вчителів, зумовлене переорієнтацією освіти на особистісний підхід, виникає потреба в уточненні показників рефлексивності як важливого критерію особистісної зрілості педагога. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про складність і різноплановість феномену рефлексії, в якому найчастіше розрізняють кооперативний, комунікативний, інтелектуальний і особистісний аспекти. Найважливіша особливість рефлексії полягає в тому, що вона дає змогу особистості вийти за межі виконуваної діяльності і подивитися на себе мов би збоку, з позиції "над" і "поза", керувати власною активністю на основі усвідомлення себе і своїх дій, їх співвіднесення з

вимогами конкретної ситуації. Завдяки рефлексії особистість стає для самої себе об'єктом управління. Відтак рефлексія може розглядатися як важливий засіб саморозвитку, умова і фактор особистісного зростання. Рефлексивні паузи, моменти "усунення" від ситуації, "зусилля, спрямовані на те, щоб розібратися в собі", інші подібні феномени виконують функцію особистісного розвитку. Цим визначається істотне значення рефлексії в професійній діяльності вчителя. Рефлексивні процеси "буквально пронизують всю професійну діяльність вчителя" [1, с.73], виявляючись і в ситуації безпосередньої взаємодії з учнями, і в процесі проектування їх діяльності, і на етапі самоаналізу й оцінки власної діяльності та себе як її суб'єкта.

Перш за все рефлексія відіграє важливу роль в осмисленні вчителем свого професійного досвіду. Саме поєднання досвіду професіонала і його рефлексії, на думку Д.Познера, є передумовою розвитку професійної майстерності: "досвід + рефлексія = розвиток". Як свідчать дослідження, рефлексивна інтеграція теоретичних знань вчителя і його практичного досвіду породжує якісно нове утворення – провідні ідеї, які набувають особистісного сенсу і виконують регулюючу функцію в педагогічній діяльності [1]. Провідні ідеї вчителя, його переконання, ціннісні орієнтації в концентрованому вигляді виражають професійну філософію, що спрямовує практичну діяльність. Саме рефлексивне осмислення сприяє "дозріванню" провідних ідей до рівня їх внутрішнього прийняття.

Як відомо, діяльність вчителя характеризується, з одного боку, постійною зміною педагогічних ситуацій, з іншого, – їх повторюваністю і рутинністю. Внаслідок цього вчителі часто діють стереотипно, вдаються до автоматизованих способів поведінки, які виявляються неадекватними реальній ситуації. Однією з причин стереотипної поведінки є відсутність у вчителів схильності до постійного аналізу своєї діяльності й себе як її суб'єкта. Рефлексія своїх дій, здійснювана як синхронно з ними, так і ретроспективно, дозволяє вчителеві утримуватися від імпульсивних, стереотипних дій і свідомо регулювати свою діяльність з урахуванням всіх обставин. Тільки думаючий вчитель, що сумнівається, аналізує себе, може стати справжнім майстром своєї справи і ефективно розв'язувати професійні завдання, в яких не може бути шаблону. На думку Дж. Дьюї, вчитель повинен бути "вічним учнем своєї професії", здатним до систематичної рефлексії своїх дій, професійного самоаналізу і самокорекції.

Рефлексія консолідує Я-концепцію вчителя, сприяючи, з одного боку, динамічності її змісту, а з іншого, підтримуючи її стабільність. У випадку заниженої самооцінки педагога, негативної Я-

концепції, що деструктивно впливає як на його професійне самопочуття, так і на характер взаємин з учнями, саме рефлексивний самоаналіз стає дієвим корекційним інструментом. Будучи катализатором професійного і особистісного зростання, рефлексія запобігає негативному впливу професії на вчителя, є своєрідним "запобіжником" розвитку професійних деформацій. Рефлексивний аналіз власних якостей і позицій, оцінка своїх дій, уміння помічати позитивні і негативні реакції оточуючих на свою поведінку і визначати їх причини дозволяють учителю конструктивно вирішувати суперечність між "Я-реальним" і "Я-ідеальним", вдосконалювати професійну діяльність, оптимізувати свої стосунки з учнями.

*Висновки.* Узагальнення психолого-педагогічних підходів до розуміння сутності та проявів педагогічної рефлексії дає змогу визначити основні показники рефлексивності як професійно важливої якості вчителя: здатність до адекватного, неупередженого оцінювання власних станів, якостей і здібностей; усвідомлення, критичний аналіз і корекція власних дій; осмислення вихідних засад, провідних ідей, принципів, на яких ґрунтується професійна діяльність, здатність ставити їх під сумнів і корегувати; усвідомлення особливостей власного "дзеркального Я" – враження, що формується в учнів про вчителя; усвідомлення впливу своїх індивідуально-психологічних особливостей на професійну діяльність та корегування на цій основі власної поведінки, запобігання виникненню професійних деформацій; усвідомлення власних переваг і недоліків, визначення перспектив особистісного та професійного зростання. Завдяки рефлексивності педагог стає справжнім суб'єктом професійної діяльності, набуває здатності переосмислювати й перебудовувати власну поведінку і себе як носія професійних цінностей та установок.

### Література

1. Кулюткин Ю.Н. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Ю.Н.Кулюткин, Г.С.Сухобская. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.

**Vasyl Haluziak. Indicators reflexivity as a criterion of personal maturity teacher.**

*We analyze the nature and importance of reflexivity as one of the criteria of personal maturity teacher, her role in the self-educational activities and professional development teacher. Based on the generalization of psychological and pedagogical approaches to understanding the nature and manifestations of pedagogical reflection identified key indicators reflexivity*

*professionally as important as a teacher. It was found that by reflexivity teacher becomes the real subject of professional activity, acquires the ability to rethink and rebuild their own behavior and himself as the bearer of professional settings.*

**Keywords:** *reflection, reflexivity, personal maturity teacher.*

Надійшла до редколегії 30.09.2012